

O NIEKTÓRYCH WSPÓŁCZESNYCH NAZWISKACH POLAKÓW GENETYCZNIE NIEMIECKICH, DERYWOWANYCH OD NAZW ZAWODÓW

Słowa tematyczne: onomastyka, antroponimia, etymologia, nazwisko niemieckie, nazwisko odzawodowe

Jak stwierdził K. Rymut (1997: 38), polska antroponimia zawiera wiele niemieckich nazw osobowych. Pojawiły się one wskutek procesów kolonizacyjnych (Lica 2009: 26–32). Koloniści posługiwali się dialektem dolnoniemieckim i wschodnio-środkowo-niemieckim, zwłaszcza jego odmianą wysokopruską i śląską (Putschke 1968: 105–154), lecz w średniowieczu na ogół przyjmowali język polski (Zierhoffer, Zierhofferowa 2005: 112). W ciągu XVI i XVII w. licznie przybywali do Polski Niemcy protestanci, chcąc uniknąć prześladowań, zwłaszcza podczas wojny trzydziestoletniej. Jednocześnie na osiedlanie się Niemców na ziemiach polskich wpływał czynnik ekonomiczny i kulturowy. W miastach znajdowały się szkoły z językiem niemieckim, np. gimnazja akademickie w Gdańsku i w Toruniu czy uniwersytet w Królewcu. Podobnie jak Prusy Królewskie i Księże, także Śląsk przekształcał się wskutek kolonizacji niemieckiej w tereny mieszane pod względem językowym (Zierhoffer, Zierhofferowa 2005: 112). Polsko-niemieckie kontakty rozszerzyły się za panowania Augusta II i Augusta III. Długa historia wzajemnych stosunków oraz współzamieszkiwanie obu narodowości na wielu obszarach wpłynęły na rozległość powiązań między narodami. Dotyczy ona także przenikania do naszego języka nazw własnych (Zierhoffer, Zierhofferowa 2005: 113). Nie dziwi zatem, że wśród współczesnych polskich nazwisk miana pochodzenia niemieckiego są na drugim miejscu pod względem liczebności (Rymut 1997: 38).

Celem niniejszego artykułu jest analiza nazwisk genetycznie niemieckich modyfikowanych nazwami zawodów wykonywanych przez człowieka. Chodzi tu nie tylko o poznanie ich etymologii, ale też towarzyszących nominacji zjawisk kultury. E. Rzetelska-Feleszko (2007: 58–59) dostrzega bowiem w nazwach własnych nośniki rozmaitych treści i form kultury, które poszerzają wiedzę o związkach nazewnictwa z rzeczywistością, zarówno historyczną, jak i współczesną. Zagadnieniu

nazwisk odzawodowych z perspektywy kulturowej poświęciła artykuł E. Rudnicka-Fira (2003: 205–216). Przedstawiła w nim również stan dotychczasowych badań nad nazwiskami odzawodowymi w polszczyźnie.

Materiał badawczy wyekscerpowany został ze *Słownika nazwisk używanych w Polsce w XXI wieku*¹. Zanalizowano nazwiska występujące w *Słowniku nazwisk* w postaci transferencji graficznych² bądź te, które uległy adaptacjom fonetyczno-graficznym do polszczyzny. Ze względu na wymogi wydawnicze nie będę analizował nazwisk, które uległy polonizacji na płaszczyźnie morfematycznej.

Serię nazwisk odzawodowych otwierają miana motywowane określeniami rolnika. W języku niemieckim nazywano go bowiem różnymi pojęciami, które powstawały w wyniku krystalizowania się znaczeń leksykalnych. Już w staro-wysoko-niemieckim używano leksemu *ackarman*; taka postać utrwalona została w nazwisku **Ackermann** (102)³ (Zoder I 1968: 148) oraz jego wariantach: **Ackerman** (20), **Akerman** (124) oraz **Akermann** (20). W wyekscerpowanym materiale znalazło się także nazwisko **Acker** (10) (Zoder I 1968: 148) oraz warianty **Ackar** (2), **Aker** (4), które zostały utworzone od śrwniem. apelatywu *acker* ‘pole, jednostka powierzchni pola’ (Lex 2) przez użycie metonimiczne. W ten sposób indywidualizowały one człowieka, wskazując na jego profesję według modelu metonimicznego WYKONAWCA ZA MIEJSCE (por. Rutkowski 2007: 93), co wpływało na postrzeganie człowieka przez jego szeroko pojętą aktywność (zob. Abramowicz 2007: 114).

Z kolei stwniem. *gibūr(o)* oznaczało początkowo mieszkańca (Kluge 1999: 86), ale już na gruncie śrwniem. leksem *gebūre* nabrał dodatkowego znaczenia ‘rolnik’ (Lex 55)⁴. W polskim zasobie antroponimicznym zachowało się nazwisko **Gebauer** (742) (Zoder I 1968: 550) oraz wariant **Gëbauer** (1). Od stwniem. *būari* ‘mieszkaniec’, z cząstki *bū-*, która oznaczała ‘miejsce zamieszkania’ (Kluge 1999: 86)⁵, derywowano śrwniem. apelatyw *būman* ‘rolnik; mieszkaniec’ (Lex 28) oraz śrwniem. *būr(e)* (Lex 29) o tym samym znaczeniu. Oba leksemy w języku nwniem. w wyniku dyftongizacji *ū > au* (Ziesemer 1924: 122; Mettke 1970: 51) rozwinęły się w postać *Bauman* lub *Bauer*, co znalazło także odbicie w nazwisku **Baumann** (488) (Zoder I 1968: 204) i jego wariacie **Bauman** (544), a także w postaci **Bauer** (1840) (Zoder I 1968: 203). To ostatnie określenie wyparło z użycia pozostałe,

¹ W dalszej części artykułu używam tylko pierwszych członów tytułu: *Słownik nazwisk*.

² Terminu tego, rozumianego jako forma przejętej postaci graficznej, używam za: Dammel i in. 2006: 136–137.

³ Cyfra w nawiasie wskazuje na liczbę współczesnych nosicieli danego nazwiska na podstawie danych ze *Słownika nazwisk*.

⁴ Stwniem. prefiks *gi-* oraz późniejszy śrwniem. *ge-* funkcjonalnie odpowiadały gr. *sŷn-*, *xŷn* ‘wspólnie, razem’ (zob. Kluge 1999: 303).

⁵ Cząstka ta powstała z germańskiej formy **bōww-a* w znaczeniu ‘mieszkać’, która w języku praindoeuropejskim występowała również jako wzdłużona forma **b^hewā* ‘być’. Jej rozwój uwidocznił się w lit. formie *būti* czy prasł. **byti*, oba w znaczeniu ‘być’; zob. Kluge (1999: 86).

zwłaszcza, że od XI w. następował powolny zanik leksemu *gebüre* w znaczeniu ‘mieszkaniec, rolnik’ w związku z pojawieniem się śrwniem. określenia *woner* ‘mieszkaniec’ (por. późniejsze *Bewohner*) (Lex 327).

W analizowanych wyżej nazwiskach zachowane zostały zatem formy śrwniem., jak w przypadku **Ackerman** czy **Bauman**. W postaci **Ackermann** podwojone konsonanty, będące w języku nowo-wysoko-niemieckim częściowo relewantne, ponieważ wskazują m.in. na iloczias poprzedzającej samogłoski, w polszczyźnie nie znajdują zastosowania i dlatego są usuwane (*ck > k*).

Nazwiska odzawodowe związane są także z pracą człowieka na roli i hodowlą owiec. W *Słowniku nazwisk* reprezentują je: **Schnitter** (28) (Brechenmacher II 1957: 548), motywowany przez śrwniem. *sniter* ‘źniwiarz’ (Lex 201), oraz jego spolonizowana postać **Szniter** (49), a także dniem. forma **Snider** (4) (Brechenmacher II 1957: 548; R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 591) < śrdniem. *snider* ‘źniwiarz’ (Lbn IV: 275), oraz motywowane śrwniem. *schæfer* ‘owczarz’ (Lex 178) i śrdniem. *schaper* ‘ts.’ (Lbn IV) nazwiska: **Schafer** (18), **Schäfer** (149) (Zoder II 1968: 484), **Schäfers** (2), **Schaffer** (3) (Zoder II 1968: 484), **Schäffer** (32), **Szaefer** (74), **Szäefer** (382), **Szefer** (1579) (Rymut 2001: 517), **Schaper** (41) (Zoder II 1968: 487), **Szaper** (20) (Rymut 2001: 397). Zwracają tu uwagę różnorodne zapisy, wskazujące na utrwalone w nich procesy językowe.

W studium poświęconym gramatyce języka śrwniem. H. Mettke (1970: 18–21) opisał trzy obszary dialektalne Niemiec:

1) dolnoniemiecki — nie zaszła w nim tzw. druga przesuwka spółgłosek (*zweite hochdeutsche Lautverschiebung*);

2) środkowoniemiecki, w którym nastąpiła przesuwka *ch, f*, ale brak przesunięcia *pp*;

3) górnioniemiecki, w którym zaszła całkowita przesuwka.

W analizowanym materiale wyraźnie zaznaczona została opozycja: forma dniem.: forma gnim.: *Schaper* : *Schafer*. W nazwisku *Schäfer* uwagę zwraca forma zapisu z *ä*. W takiej postaci graficznej umlauty znane są bowiem dopiero od XVI w. W rękopisach bywają oznaczane jako *a* z małym grafemem *e* lub jako pojedyncze grafemy. Owo *e* od XV w. zastąpione jest małymi kreskami, od XVI w. zaś kropkami (Lica 2009: 248). Współcześnie litery z umlautami zachowane są w transferencjach graficznych. Nazwiska, które mają literę *ä* w języku niemieckim, w polszczyźnie otrzymują *a* bez umlautów albo z dostawnym *e* (**Szaefer**). Hybrydą, pochodzącą zapewne od kancelisty, jest zapis z *äe* **Szäefer**, a zapisy z *e* zamiast *ä* wskazują na polonizację, jak zauważył bowiem W. Kaestner (1939: 7), śrwniem. i nwniem. *ä* odpowiada polskie *e*.

Wśród analizowanych nazwisk z wygłosem spółgłoskowym uwagę zwraca nazwisko genetywne *Schäfers*, utworzone na gruncie niemieckim za pomocą przyrostka *-s* z odmiany mocnej. A. Bach (I/1 1978: 164–165) genezy tego przyrostka upatruje w pierwotnych połączeniach genetywnych z wyrazem *Sohn* ‘syn’,

np. *Friedrich des Schneiders Sohn*. Po zaniku członu *Sohn* zaczęło ono pełnić funkcję formantu tworzącego nazwiska w nominatiwie.

Kolejną serię nazewniczą stanowią miana utworzone od zawodu młynarza. Najstarszym niemieckim określeniem narzędzia wytwarzającego mąkę był ręczny lub deptakowy młyn, zwany *kürne* (Lex 119). Tym słowem określano także młyn wodny, znany już od czasów dynastii Karolingów (Kunze 2004: 111), stąd nazwa miejscowości *Kirn*, od której derywowano nazwisko **Kirner** (1) (Zoder I 1968: 887). Najczęściej używane określenie na młyn wodny *molinārius* było zapożyczone z języka łacińskiego (Kluge 1999: 573). Z niego rozwinęły się śrdniem. nazwy zawodu: *molner*, *molre* (Lbn III: 115) oraz śrdniem. *mülnære*, *mülner*, *müller* (Lex 145), które zachowały się we współczesnych nazwiskach. W analizowanym materiale antroponimicznym zwraca uwagę różnorodność wariantów, np. nazwisko **Möller** (89) (Brechenmacher II 1957: 279; Zoder II 1968: 176) ma sześć form wariantywnych, co związane jest z przejmowaniem postaci dialektalnych. Tak więc apelatwy śrdniem. stały się podstawą do derywacji nazwiska **Molner** (3) oraz wariantów **Moeller** (67) lub **Moller** (40) (w których *ö* zapisano jako *oe* lub *o*). Od formy **Möller** utworzono natomiast za pomocą *-s* z genetiwu odmiany mocnej wariant **Möllers**. Forma **Meler** (1071) powstała z kolei z dniem. n. os. **Möller** wskutek delabializacji *ö > e* (Gottschald 1971: 151). Odpowiednikiem gniem. nazwiska **Möller** jest wariant **Müller** (Bahlow 1992: 345; R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 466; Heintze 2004: 355; Zoder II 1968: 192), pochodzący ze śrdniem. *mülnære*, *müller* 'młynarz' (Lex 145). Owa śrdniem. forma **Müller** w dialekcie wśrdniem. mogła być realizowana jako **Miller** wskutek delabializacji śrdniem. *ü > wśrdniem. i* (Kaestner 1939: 23). Do polszczyzny przejęto zatem owe n. os. fonetycznie, bez zmian graficznych z niem. postaci, lub — w przypadku wariantu **Meler** — fonetyczno-graficznie (Kaestner 1939: 55, *ll > l*).

W analizowanym materiale znalazły się także nazwiska **Windmiler** (4), **Windmueller** (1) (Zoder II 1968: 843), które utworzono od tak samo brzmiących nazw zawodu. Te z kolei derywowano od *wintmüle* — śrdniem. nazwy wiatraka. Ta budowla ze skrzydłami napędzanymi siłą wiatru i poruszającymi prymitywne urządzenia do przemiału ziarna na mąkę rozpowszechniła się w Europie wskutek wypraw krzyżowców na Bliski Wschód. Używana była od XIII do XIX w. (Kopaliński 1988: 1272). Jak podaje R. Zoder, nazwisko **Windmüller**, mogło mieć także odprzezwiskowy charakter, wyraz *Windmüller* oznaczał bowiem również oszusta i trzpiota.

Już w XIII w. pojawia się kilka określeń na zawód rzeźnika. Łacińskie słowo *mattiarus* 'kielbaśnik' oraz łac. *macellarius* 'handlarz mięsem' stały się podstawami do derywacji śrdniem. *metzjaere*, *metzjer*, *metziger*, *metzeler* 'rzeźnik' (Lex 139; Kluge 1999: 557). Wśród nazwisk powstałych wskutek onimizacji od wymienionych apelatywów występują w polskim systemie antroponimicznym transferecje graficzne: **Metzeler** (1), która wskutek synkopy *e* zachowała się również w postaci **Metzler** (87) (Zoder II 1968: 155) oraz **Metzger** (120) (Zoder II 1968: 154). Kolejne formy wskazują na sposoby adaptacji fonetyczno-graficznej za po-

mocą polskich odpowiedników, *tz* polszczyzna oddaje zatem w postaci *c* (Kaestner 1939: 73), por. **Mecler** (36), **Mecger** (17), widoczne są też skutki czwartej polskiej palatalizacji *ge* > *gie*: **Mecgier** (9), **Metzgier** (66).

Inne słowa związane z omawianym zawodem to *Schlachter*, *Fleischhauer*, *Fleischer* i *Fleischman*. Na północy Niemiec najczęściej używano leksemu *Schlachter*, który jest proveniencji dolnoniemieckiej (śrdniem. *slachter* ‘rzeźnik’ (Lbn III: 224). Zmiany grupy *sl-* > *schl-* A. Lasch (1914: 173) notowała w pojedynczych przypadkach od XV w., regularnie zaś — od drugiej połowy XVI w. W *Słowniku nazwisk* występują formy: **Schlachter** (16) — przejęta jako transferencja graficzna oraz spolszczona fonetyczno-graficznie **Szlachter** (15) (Rymut 2001: 540). Niemiecki trójgrafem *sch* na oznaczenie bezdźwięcznej szczelinowej spółgłoski *š* oddawano w polszczyźnie przez *sz* (Kaestner 1939: 85). Na obszarach dialektów dolnoniemieckich występowała także śrdniem. postać *vlēs(ch)houwēr* ‘rzeźnik’ (Lbn V: 271), która rozwinęła się w formę **Fleischhauer**, odnotowaną w takiej samej postaci (Zoder II 1968: 495) w *Słowniku nazwisk* (5). Nazwisko to może być także proveniencji gniem. i pochodzić ze śrwniem. *vleisch(h)ouwer* ‘rzeźnik’ (Lex 291). W późnym średniowieczu było ono używane jako najczęstsze określenie masarza w Ratyzbonie (por. R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 246).

Z kolei w dialektach środkowoniemieckich występowała najczęściej postać *Fleischer* < śrwniem. *vleischer* ‘rzeźnik’ (Lex 291). Już od połowy XIV w. występuje w Magdeburgu i Wrocławiu, i stopniowo rozszerza się na obszary wśniem. (por. Kunze 2004: 113). W *Słowniku nazwisk* pojawiają się zarówno transferencje graficzne: **Fleischer** (306) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 244–246; Rymut 1999: 196), jak i formy spolszczone fonetyczno-graficznie: **Flajszer** (250), **Fleiszar** (9), **Fleiszer** (99), **Flaiszer** (10), **Flejscher** (1) (Rymut 1999: 196). Różnorodność wariantów polskich spowodowana jest m.in. realizacją niemieckiego dyftongu *ei*. Jak zauważa W. Kaestner (1939: 37), na gruncie polskim temu dyftongowi odpowiada *-ai-/-aj-* lub *-ei-/-ej-*.

Na południowym wschodzie Niemiec na określenie rzeźnika (por. R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 245) występowała forma *Fleischmann* < śrwniem. *vleischman* (Lex 291) obok *Fleischhacker* < śrwniem. *vleischhacker* (Lex 291). Formy te zachowały się również w polskim systemie antroponimicznym: **Fleischmann** (19) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 246) oraz jego warianty: **Fleischman** (10), **Flajszman** (9) oraz **Flajszman** vel **Flejszman** (1) obok **Fleischhacker** (4) i spolonizowanych wariantów **Flejschhacker** (1) i **Flajszhaker** (1).

Następną grupę nazwisk odzawodowych stanowią antropoleksmy motywowane zawodem piekarza. W nazwisku **Pfister** (56) (Zoder II 1968: 296) zawarte jest łacińskie zapożyczenie *pistor* ‘piekarz’, realizowane w dialektach śrwniem. jako *phister* (Lex 159). W średniowieczu na określenie piekarza używano słowa *becke* (Lex 10). Od XII w. zarówno w dolno-, jak i górnioniemieckich dialektach przez analogię do innych nazw zawodów pojawiła się forma *Becker* (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000:

114). Takie zapisy utrwalone zostały również w *Słowniku nazwisk*: **Becker** (1183) (Zoder I 1968: 208). Obok tej formy występuje wariant patronimiczny **Beckers** (14), utworzony na gruncie niemieckim za pomocą przyrostka *-s* z odmiany mocnej (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 114), oraz formy spolonizowane na płaszczyźnie fonetyczno-graficznej: **Bekers** (9) (Zoder I 1968: 208) i **Bekier** (1417) (Rymut 1999: 27). Pisownia z *ä* pojawia się w formie *Bäcker* dopiero w XVI w. Jest ona derywowana od podstawy *backen* (por. R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 114; Kunze 2004: 115). W występujących w polszczyźnie nazwiskach zauważyć można zarówno transferencje graficzne: proweniencji nwniem. **Bäcker** (33) (Zoder I 1968: 182) oraz wśrniem. **Backer** (9) (Zoder I 1968: 182), w której nwniem. *ä* > wśrniem. *a* (Kaestner 1939: 7); obok nich zaś — formy adaptowane do polszczyzny na płaszczyźnie fonetyczno-graficznej: **Baker** (27) i **Bakier** (32) (Rymut 1999: 15).

Wśród nazwisk wskazujących na zawód piekarza znalazły się formy **Semmler** (146) (Zoder II 1968: 598) oraz **Semler** (51) (Bahlow 1992: 471), które powstały wskutek onimizacji od śrwniem. formy *sēmeler* 'piekarz pszennego chleba' (Lex 191) z synkopą *e*.

Wyróżnić można także nazwiska nawiązujące do określeń rzemieślników wytwarzających garnki. Na południu Niemiec nazywa się ich od wieków *Hafner* (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 298), a to ze śrwniem. *haven* 'garnek' (Kluge 1999: 347). W *Słowniku nazwisk* występują: **Haffner** (17) (DF 298) oraz **Häffner** (1) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 298). Na północy zaś występowało określenie *Grope* < śrdniem. *grope*, *grape*, 'garnek bądź kocioł, gliniany lub wykonany z metalu, często z trójnogiem i uchwytem' (Lbn II: 153; Zoder I 1968: 621). W *Słowniku nazwisk* pojawia się forma **Gräper** (1) < śrdniem. *gröper* 'garncarz' (Lbn II: 154; Zoder I 1968: 604), która wskazuje na wykonawcę czynności w sposób bezpośredni, natomiast pośrednio — według modelu metonimicznego WYKONAWCA ZA NARZĘDZIE (por. Rutkowski 2007: 93) — forma **Grap** (18) (Zoder I 1968: 604). To określenie w północnych Niemczech już w XII w. wypierane jest przez zapożyczone z języka francuskiego modne słowo *pot* 'garnek' (Lbn III: 365). Pojawia się też śrdniem. określenie *potter* 'garncarz' (Lbn III: 368), zachowane w analizowanych w *Słowniku nazwiskach*: **Potter** (4) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 512) oraz **Pötter** (1) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 512; Zoder II 1968: 325). Forma **Poter** (142) ma zaś podwójną motywację, z jednej strony może bowiem wskazywać na adaptację fonetyczno-graficzną nazwiska *Potter*, z drugiej zaś — traktowana jest jako n. os. derywowana od czasownika *poterać* 'zmarnować, ponieierać' (Rymut 2001: 286). W dialektach wśrniem. na określenie garncarza używano natomiast form *topfer*, *töpfer* (Lex 228), które derywowano od śrwniem. *topf* 'garnek' (Lex 228). Ze *Słownika nazwisk* wyekscerpowano formy: **Töpfer** (9) (Brechenmacher I 1957: 328), **Töpfner** (2) (Zoder II 1968: 741) oraz **Topfner** (1), będące transferencjami graficznymi. Zanotowano także postać środkowoniemiecką **Töpper** (1) (Zoder II 1968: 742), w której nie zaszła przesuwka *pp* > *pf*.

Kolejną grupę tworzą nazwiska motywowane określeniami kowala. Najczęściej używanym było słowo *Schmied*. Oznaczało ono w czasach germańskich ogólnie artystę i rzeźbiarza, także tego, który rzeźbił w drewnie, później ograniczono jego zakres znaczeniowy do obróbki metali (Kluge 1999: 732). W ten sposób kowal stał się jednym z niewielu niezbędnych w społeczeństwie agrarnym wyspecjalizowanych zawodów. Od niego utworzono wiele europejskich nazwisk, np.: w Anglii *Smith*, we Francji *Lefebvre*, w Polsce *Kowalski*, we Włoszech *Ferrari*, na Węgrzech *Kovacs*, w Niemczech zaś *Schmidt* i jego warianty. Powstały one w wyniku rozwoju średnim. *smet*, *smit* (Lbn IV: 264; Zoder II 1968: 533), średnim. *smit* 'kowal' (Lex 200). Mamy zatem transferencje graficzne: **Schmid** (59) (Zoder II 1968: 533), **Schmidt** (5169) (Bahlow 1992: 453), **Schmied** (10) (Zoder 1968, II 534), **Schmitt** (52), **Smidt** (1), **Smit** (31), **Smith** (99), **Smid** (2) (Zoder II 1968: 618). Wygłosowe *d* zamiast *t* powstało wskutek osłabienia artykulacyjnego *t*, tzw. *binnendeutscher Konsonantenschwächung* (Mettke 1970: 94) w okresie nwniem., a digraf *th* w wygłosie stosowany był na oznaczenie bezdźwięcznej *t* (Lasch 1914: 163), *dt* w wygłosie odpowiadało geminacie *tt* (Lasch 1914: 159), *ie* oddaje natomiast zapis *ī* (Gott 151). Forma **Smit** (31) (R. Kohlheim, V. Kohlheim 2000: 624) i jej warianty wskazują na dolnoniemiecką proveniencję, gdyż zachowała się w nich pisownia i wymowa połączenia *sm* (Lasch 1914: 173), chociaż przejście *sm* > *schm* pod wpływem form nwniem. Lasch datuje na XVI w.; zmiana ta widoczna jest w adaptowanej na grunt polski fonetyczno-graficznej formie **Szmed** (17) (Rymut 2001: 544). Formy hipokorystyczne **Schmidl** (3) i **Schmidel** (3) powstały w wyniku regionalnego zróżnicowania nazwisk. Jak zauważa Bach (I/2 1978: 142), występowanie sufiksu *-l* w opozycji do *-el*, jest charakterystyczne dla obszaru Bawarii i Austrii. Formy **Schmidlin** (5) i **Schmidtlein** (5) derywowano z kolei za pomocą średnim. sufiksu *-līn*, który w języku nwniem. rozwinął się w *-lein* w funkcji deminutywnej (Mettke 1970: 75). Pozostałe formy wskazują na adaptacje fonetyczno-graficzne do języka polskiego: **Szmid** (500), **Szmidt** (4483), **Szmyd** (2116), **Szmydt** (399), **Szmyt** (3605).

Do tej samej serii nazewniczej należą nazwiska motywowane wielkością produktu: **Klajnszmyt** (20), **Klajnszmit** (30), **Klajnszmidt** (4), **Klajszmidt** (24), **Klajszmyt** (3), **Klejszmyt** (2), **Klejszmidt** (30), **Klejszmid** (24), jego przeznaczeniem: **Nagelschmidt** (1), **Messerschmidt** (12), **Messerszmidt** (37), **Messerszmyt** (1), i materiałem, z którego został wykonany przez rzemieślnika kowalskiego: **Goldszmidt** (58), **Goldszmit** (27), **Goldszmyt** (14), **Goldschmid** (1), **Goldschmidt** (44), **Koperschmidt** (4), **Kuperszmidt** (1), **Kuperszmit** (2), **Kupferschmidt** (10), **Kupferschmiedt** (8), **Kupferszmidt** (39), **Stahlschmidt** (1). W większości są to nazwiska spolszczone na płaszczyźnie fonetyczno-graficznej. Ich zróżnicowanie wynika z różnej realizacji niemieckiego dyftongu *ei* (zob. Kaestner 1939: 37), oddawaniu polskimi grafemami niemieckich znaków (*sch* ~ *sz*, *i* ~ *i*, *i* ~ *y*), upraszczaniu geminaty *dt* > *t* lub *d*. Nieliczne formy zachowane zostały jako transferencje graficzne.

Serię nazwisk odzawodowych tworzą również miana motywowane zawodem stolarza. Jeszcze przed XII w. pojawiło się w dialektach niemieckich zapożyczone z łacińskiej formy *cista* 'skrzynia, kufer, szafa' określenie *Kiste* (śrwniem. *kiste*, śrdniem. *kiste*, *keste*) (Kluge 1999: 444), które stało się podstawą śrwniem. *kistener*, *kisteler* 'stolarz' (Lex 108), stąd współczesne nazwiska wyekscerpowane ze *Słownika nazwisk*: **Kistner** (1) (Zoder I 1968: 889), **Kistler** (1) (Brechenmcher II 1957: 47). Do tej serii nazewniczej należą także nazwiska: **Schreiner** (28) (Zoder II 1968: 559), przejęte w postaci transferencji graficznej i jego spolonizowane na płaszczyźnie fonetyczno-graficznej postaci: **Szrajner** (95) oraz **Szrejner** (31) (Rymut 2001: 533). Powstały one wskutek procesu onimizacji od śrwniem. nazwy zawodu *schrīnære*, *schrīner* 'stolarz', znanego już od XIII w. (Kluge 1999: 743). Nazwa wykonawcy czynności utworzona została od śrwniem. określenia *schrīn* (Lex 187), oznaczającego cenną kościelną skrzynię (Kluge 1999: 743). Słowo to, przejęte z łacińskiego *scrinium* 'okrągła skrzynia', powstało już w początkach doby śrwniem. (Kluge 1999: 743). Podobny charakter ma nazwisko **Tischer** (49) i jego spolonizowane formy: **Tiszer** (52) i **Tyszer** (505). Utworzono je od śrwniem. nazwy zawodu *tischer* 'stolarz' (Lex 226), ta zaś derywowana została za pomocą sufiksu *-er*, tworzącego nomina agentis (Bach I 1 1978: 152), od śrwniem. *tisch* (Lex 226), które w początkowym okresie oznaczało wydrążoną z litego drewna misę na postumencie, służącą do jedzenia (Kluge 1999: 826; Kunze 1999: 121). Słowo to zostało przejęte z łacińskiego *discus* 'misa' (Kluge 1999: 826). W XV w. pojawiło się określenie stolarza *Tischler* (Lex 226). Jak precyzuje F. Kluge (1999: 826), zajmował się on produkcją drewnianych eleganckich mebli, głównie stołów, podczas gdy *Schreiner* wykonywał drewniane skrzynie. Określenie **Tischler** (21) widnieje także w *Słowniku nazwisk*. Ponadto znajdują się tam dwie formy wskazujące na mieszanie *sch* i *s*, charakterystyczne dla okresu średniowiecza: **Tissler** (55) i **Tisler** (25) (A. Lasch (1914: 171) zauważyła: „Sch i s się wymieniają. Ich wymowa była zbliżona”; podobnie H. Mettke (1970: 37): „s wymawia się podobnie jak sch”). Ponadto w *Słowniku nazwisk* znajdują się formy spolonizowane na płaszczyźnie fonetyczno-graficznej: **Tiszler** (58) i **Tyszler** (94). Od rdzenia *tisch* derywowana została za pomocą sufiksu *-ner* (Bach I 1 1978: 152) forma **Tischner** (57). W tej serii nazewniczej znajdują się także nazwiska powonienicji dniem.: **Discher** (23) (Rymut 1999: 165) oraz **Dyszer** (102) (tamże: 166), motywowane śrdniem. *discher*, *disker* 'stolarz' (Lbn I: 526).

Analiza nazwisk genetycznie niemieckich ukazała, jak bogaty jest materiał antroponimiczny, który pozwala na wyróżnienie serii nazewniczych; w ich skład wchodzi nazwiska motywowane przez nazwy zawodów. Etymologia tych nazw ukazuje ich związek z rozwojem miast i przemianami prawno-socjalnymi. Jak stwierdził A. Socin (1903: 546), nazwania odzawodowe przedstawiają ostatnią fazę tworzenia dwuelementowego nazywania osoby. Ich rzadkie użycie w XII w., częstsze w drugiej połowie XIII w., odzwierciedla duże zmiany socjalne. Dopiero na przełomie

XIV i XV w. nazwy te występują częściej, trzeba jednak pamiętać, że pełnią wówczas podwójną funkcję: znaczą i oznaczają (Bach I 2 1978: 91; por. także Rymut 1982: 335–339). Jak podaje A. Bach (I 2 1978: 91), w Lubecie do 1350 r. nazwy zawodów nie występowały jeszcze w funkcji nazwiska.

Część analizowanych antropoleksemów przejęta została do polszczyzny w postaci transferencji graficznych, inne uległy polonizacji. Są też i takie, które wskazują na nacechowanie emocjonalne w akcie nominacji, wyrażające się przez użycie sufiksów deminutywno-hipokorystycznych. Jednocześnie analizowane nazwiska pozwalają na badanie zmian zachodzących w języku zarówno niemieckim, jak i polskim, głównie na płaszczyźnie fonetyczno-ortograficznej, ale także morfematuycznej. Analizowane powyżej onimy w okresie ich nominacji indywidualizowały również człowieka za pomocą metonimii, czyli wskazywały na charakterystyczny dlań szczegół. Nosiciel nomina instrumenti mógł, z jednej strony, często posługiwać się danym narzędziem pracy, z drugiej — być jego wytwórcą. W nominacyjnym akcie mowy rzeczownik użyty metonimicznie stawał się podmiotem pełniącym funkcję referencjalną (Kaleta 1998: 47–51). Można więc powtórzyć za Z. Kaletą:

Nazwiska są czułym sejsmografem zjawisk i przemian, które wchodzą w zakres kultury. Stanowią [...] ich odbicie i są przez nie determinowane w zakresie budowy językowej i pierwotnego znaczenia oraz społecznego funkcjonowania. Z drugiej strony zaś pełnią funkcję kulturotwórczą, gdyż są nośnikami określonych treści i wartości związanych z danym człowiekiem (1998: 183).

LITERATURA

- Abramowicz Z. 2007: *Nazwy własne a symbolika narodowa*, [w:] A. Cieślukowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne — nowe tendencje badawcze*, Pandit, Kraków, s. 113–122.
- Bach A. 1978: *Deutsche Namenkunde I. Die deutschen Personennamen*, Bd. I–II, Carl Winter Universitätsverl., Heidelberg.
- Bahlow H. 1992: *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*, Gondrom Verl., Bindlach.
- Brechenmacher J. 1957: *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen*, C. A. Starke Verl., Limburg.
- Dammel A., Duke J., Nübling D., Szczepaniak R. 2006: *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels*, Gunter Narr Verl., Tübingen.
- Gottschald M. 1971: *Deutsche Namenkunde*, Verl., Walter de Gruyter & Co, Berlin.
- Heintze A., Cascorbi P. 2004: *Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich*, Georg Olms Verl., Hildesheim–Zürich–New York.
- Kaestner W. 1939: *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen*, T. I: *Einleitung und Lautlehre*, Kommissionsverl. Otto Harrassowitz, Leipzig.
- Kaleta Z. 1998: *Nazwisko w kulturze polskiej*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kluge F. 1999: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin–New York.
- Kohlheim R., Kolheim V. 2000: *Duden Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, Manheim.

- Kopaliński W. 1988: *Słownik mitów i tradycji kultury*, PIW, Warszawa.
- Kunze K. 2004: *Drv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*, dtv-Verlagsgesellschaft, München.
- Lasch A. 1914: *Mittelniederdeutsche Grammatik*, Verl. v. Max Niemeyer, Halle.
- Lbn — Lübben A., Schiller K. 1875–1881: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, t. I–VI, Verl. v. J. Kühnmanns Buchhandlung, Bremen.
- Lex — Lexers M. 1981: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, S. Hirzel Verl., Stuttgart.
- Lica Z. 2009: *Sposoby adaptacji nazwisk pomorskich genetycznie niemieckich w polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Mettke H. 1970: *Mittelhochdeutsche Grammatik*, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Putschke W. 1968: *Ostmitteldeutsche Dialektologie*, [w:] L. E. Schmitt (Hrsg.), *Germanische Dialektologie. Festschrift für Walther Mitzka zum 80. Geburtstag*, t. I, s. 105–154, Steiner Verl., Wiesbaden.
- Rutkowski M. 2007: *Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii*, Wyd. UWM, Olsztyn.
- Rymut K. 1982: *Granica ili pierechodnaja oblast' meždu nomen appellativum i nomen proprium*, [w:] *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*, Cracow 1978, t. II, Wyd. UJ, Warszawa, s. 335–339.
- Rymut K. 1997: *Der Personennamen Eichler in der polnischen Anthroponymie*, „Namenkundliche Informationen” 71//72, s. 38–40.
- Rymut K. 1998: *Nazwiska*, [w:] E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Wyd. IJP PAN, Warszawa–Kraków, s. 143–160.
- Rymut K. 1999–2001: *Nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-historyczny*, t. I–II, Wyd. IJP PAN–DWN, Kraków.
- Rudnicka-Fira E. 2003: *Nazwiska odzawodowe krakowian w średniopolszczyźnie (perspektywa kulturowa)*, [w:] M. Biolik (red.), *Metodologia badań onomastycznych*, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Olsztyn, s. 205–216.
- Rzetelska-Feleszko E. 2007: *Onomastyka kulturowa*, [w:] A. Cieślakowa i in. (red.), *Nowe nazwy własne — nowe tendencje badawcze*, Pandit, Kraków, s. 57–71.
- Słownik nazwisk używanych w Polsce w XXI w.*, 2003, oprac. K. Rymut, Kraków (CD).
- Socin A. 1903: *Mittelhochdeutsches Namenbuch: nach oberrheinischen Quellen des zwölften und dreizehnten Jahrhunderts*, Helbing & Lichtenhahn, Basel.
- Zierhoffer K., Zierhofferowa Z. 2005: *Wpływ języka niemieckiego na nazewnictwo obce w polszczyźnie*. „Onomastica” L, s. 111–124.
- Ziesemer W. 1924: *Die ostpreußische Mundarten*, Firt Verl., Breslau.
- Zoder R. 1968: *Familiennamen in Ostfalen*, Bd. I–II, Georg Olms Verl., Hildesheim.

SKRÓTY

dniem.	— dolnoniemiecki	prasł.	— prasłowiański
gniem.	— górnioniemiecki	stwniem.	— staro-wysoko-niemiecki
lit.	— litewski	śrdniem.	— średnio-dolno-niemiecki
n. os.	— nazwa osobowa	śrwniem.	— średnio-wysoko-niemiecki
nwniem.	— nowo-wysoko-niemiecki	ts.	— to samo, tak samo, taki sam
pie.	— praindoeuropejski	wśrniem.	— wschodnio-środkowo-niemiecki

GENETICALLY GERMAN CONTEMPORARY POLISH SURNAMES
DERIVED FROM NAMES OF PROFESSIONS

SUMMARY

The subject of this article are genetically German contemporary Polish surnames created on the basis of names of professions. The material has been excerpted from *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku (The Dictionary of Surnames Used in Poland at the Beginning of the 21st Century)*. The author analyses surnames derived from terms referring to craftsmen involved in professions such as miller, butcher, baker or smith. The rich onomastic material shows variation both in the dialect-morphological aspect (Moeller of Low German origin and Mueller from High German dialects) and in the lexical aspect, exemplified by the term denoting the butcher in various German dialects: *Schlachter*, *Fleischer*, *Metzger* or *Metzler*. The material examined in the article also contains the preserved phenomena and processes of historical phonetic change, which the author outlines as well.

Key words: onomastics, anthroponymy, etymology, German surname(s), occupational surname(s)